

مدل نظری حیات طیبه به مثابه آرمان انقلاب اسلامی در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای (بر اساس روش تئوری داده بنیاد)

مهدی نادری^۱

چکیده

اندیشه آرمان‌شهری و مدینه فاضله در فلسفه سیاسی غرب و مسلمانان می‌کوشد وضعیت مطلوب حیات که تضمین‌کننده سعادت بشری است را طراحی و چگونگی گذر از وضع موجود به وضع مطلوب را نشان دهد. در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای، تحقق «حیات طیبه» از اهداف عالی انقلاب اسلامی بوده و ریشه در آیات قرآن کریم دارد و به‌عنوان الگوی آرمانی حیات بشری، سعادت دنیوی و اخروی انسان‌ها را محقق می‌نماید. بر اساس آیات قرآن کریم، «ایمان به خدا» و «عمل صالح» لازمه برخوردار شدن مؤمنان از این موهبت الهی است. در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای، امنیت، عزت، استقلال، رفاه مادی و پیشرفت‌های صنعتی و تکنولوژیک از مهمترین مصادیق عینی حیات طیبه و معنویت، اخلاق اسلامی، عدالت و سبک زندگی اسلامی از مهمترین مصادیق معنوی حیات طیبه به شمار می‌آیند. تحقق حیات طیبه منوط به اتخاذ راهبردهای چهارگانه معنوی (حاکمیت اسلام)، مادی (افزایش قدرت ملی)، پیشگامی در تمدن (مدنیت جهانی) و علم (دانش جهانی) است. موانع درونی (طغیان نفس انسانی و روح بهیمت) و موانع بیرونی (دشمنان انقلاب اسلامی) از جمله تهدیدات تحقق حیات طیبه به شمار می‌آیند. این پژوهش با بکارگیری روش تئوری داده بنیاد درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است: «نظام معنایی حیات طیبه در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای بر چه منطقی استوار است؟».

کلید واژه‌ها: آیت الله خامنه‌ای، حیات طیبه، انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی.

مقدمه

زایش و رویش مکاتب فکری، زمانی انجام می‌گیرد که اساساً تفکری نتواند، بقاء خود را تضمین نماید یا در مسیر تکامل دچار التهاب گردد. مکاتب فکری می‌کوشند وضعیت خاصی از زندگانی بشر را نفی و به تبع آن، وضعیتی جدید برای آنها اثبات کنند. نظام معنایی حاکم بر «نفی» و «اثبات» در مکاتب فکری، متأثر از مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناسی و همچنین معرفت‌شناسی آن مکاتب است. این تلاش‌های فکری، تماماً برای ترسیم سعادت لایق و شایسته بشر انجام می‌گیرد. شکل‌گیری اندیشه آرمان‌شهری در فلسفه سیاسی غرب یا آنچه که مدینه فاضله در بین مسلمانان شهرت یافته است، نمودهای عینی این تلاش‌های فکری می‌باشد که هر یک درصدد هستند حیات جدید و آرمانی برای انسان‌ها آرزو کنند یا نوید دهند.

از آنجایی که مبانی انقلاب اسلامی ایران ماخوذ از تعالیم وحیانی بوده و پیامبر اکرم(ص) به واسطه کلام وحی، رحمتی ویژه برای جهانیان است (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)^۱؛ می‌توان این مدعا را مطرح کرد که انقلاب اسلامی ایران نوید بخش حیاتی جدید برای بشریت است. در رابطه با نوید بخشی حیات جدید از جانب انقلاب اسلامی پرسش‌هایی مطرح می‌شود: ماهیت این حیات جدید چیست؟ چه تفاوتی با حیاتی که سایر مکاتب بشری آن را نوید می‌دهند دارد؟ مبنا، ابعاد، گستره و چشم انداز این حیات چیست؟ لوازم و موانع تحقق این حیات جدید چیست؟ این پرسش‌ها و ده‌ها پرسش دیگر، پرسش‌های متعارف و معقولی است که در رابطه با انقلاب اسلامی مطرح شده و می‌شود. در این پژوهش، تلاش شده است ذیل یک پرسش اصلی به این پرسش‌های فرعی، پاسخ داده شود. نظر به اینکه رهبران انقلاب اسلامی - امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری - عمیق‌ترین شناخت از ماهیت انقلاب اسلامی را داشته و به تبع آن، وظیفه صیانت از انقلاب اسلامی را بر عهده داشته و دارند؛ سؤال اصلی که این پژوهش مطرح نموده و می‌کوشد به آن پاسخ دهد، چنین است: «نظام معنایی حیات طیبیه در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای بر چه منطقی استوار است؟» حیات طیبیه، اصطلاحی است که مقام معظم رهبری برای ترسیم نویدبخشی حیات جدید انقلاب اسلامی از آن بهره جسته‌اند.

هدف اصلی که این پژوهش دنبال می‌کند، طراحی مدل نظری حیات طیبیه در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای است. از آن جهت که تاکنون پژوهشی در این رابطه - مدل نظری حیات طیبیه- در اندیشه سیاسی مسلمانان انجام نگرفته است؛ مناسب‌ترین روش برای این منظور، روش تئوری داده بنیاد است.

چارچوب نظری

همان طوری که توماس اسپریگنز، اذعان می‌کند متفکران سیاسی در فرآیند نظریه پردازی سیاسی، «جامعه مطلوب و آرمانی» خود را ترسیم می‌کنند و می‌کوشند برای گذر از وضع موجود به وضع مطلوب، درمان‌هایی را تجویز کنند (اسپریگنز، ۱۳۷۰: ۱۴۱ و ۶۶). برخی از متفکران سیاسی پرآوازه، جامعه مطلوب خود را تحت عنوان یوتوپیا یا آرمان شهر تشریح کرده‌اند. گستردگی چنین تلاش‌هایی حوزه تفکر سیاسی غرب و مسلمانان را در بر گرفته و فراتر از تلاش‌های صرف عقلانی، می‌توان در متون وحیانی، نشان‌هایی از آن را یافت.

«آرمان شهر» در فلسفه سیاسی غرب

افلاطون به مثابه بزرگترین فیلسوف سیاسی کلاسیک، می‌کوشد با مطرح کردن مباحث معرفت‌شناسانه، برداشت‌های سیاسی استنباط کند. افلاطون در کتاب جمهور با مطرح کردن «ایده خیر» سنگ‌بنای آرمان‌شهری را مطرح می‌کند. در آرمان شهر افلاطون مهمترین وجه تمایز از سایر حکومت‌ها آن است که فیلسوف، شاه می‌شود (افلاطون، ۱۳۸۰: ۱۰۱۴-۱۰۶۱). تحقق چنین مسئله‌ای نیازمند دنبال کردن آموزش همراه با برنامه‌های تربیتی جسمانی و روحانی برای نسل جدید، آن هم در دوره‌های خاص، منظم و متوالی است. فیلسوف شاه، متعلق به یک طبقه خاص است که با طی کردن آموزش‌های خاص، در سن حدود پنجاه سالگی امر سیاست را زمامداری می‌کند. مهمترین اقدام فیلسوف شاه در امر حکمرانی، پاک کردن شهر از پلیدی‌ها و ترویج فضیلت‌ها است. این اقدام با محوریت عدالت و از طریق قانون‌گذاری صورت می‌گیرد. اشتراک اموال و خانواده بین تمامی اعضای شهر، تقسیم اجتماع به سه گروه خاص، حکومت آریستوکرات، نظام تربیت فضیلت‌گرا از مهمترین ویژگی‌های آرمان شهر افلاطون می‌باشد (یونسی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۶-۱۲۷).

در فلسفه سیاسی مدرن، توماس مور در کتاب «یوتوپیا» که از مشهورترین آثار در زمینه آرمان شهر یا ناکجا آباد به‌شمار می‌آید، در بخش اول به ترسیم جامعه انگلستان در قرن شانزدهم که درگیر جنگ‌های داخلی، کشتار، فقر، گرانی و راهزنی است می‌پردازد و آنگاه در بخش دوم کتاب، به ترسیم جامعه آرمانی خود می‌پردازد. یوتوپای مور، شرح کشوری فرضی در نیمکره جنوبی است که از ۵۴ شهر تشکیل شده است. همه شهرها بر اساس نقشه واحد ساخته شده‌اند. خانه‌ها هر دو سال یک بار تعویض می‌شوند. همه چیز اشتراکی است. همه مثل هم لباس می‌پوشند اما لباس مجردها و متأهل‌ها تفاوت دارد. دختران قبل از ۱۸ سالگی و پسران قبل از ۲۲ سالگی حق ازدواج ندارند و دولت مسئله ازدواج را به دقت کنترل می‌کند. در آرمان شهر مور، قانون کم و جرایم نادر است. اساسی‌ترین قانون الغای مالکیت خصوصی است. تمام ادیان آزادی کامل و برابر دارند. شکل حکومت، دموکراسی پارلمانی است که اعضای آن و مقامات دولتی از ۵۴ شهر کشور انتخاب می‌گردند (مور، ۱۳۷۳: ۶۷-۱۳۳).

آثاری قابل توجهی در حوزه تمدنی مغرب زمین در رابطه با آرمان شهر به شمار آمدند که «جمهوری جهانی» از آناکارسیس، «رویای والا» از ویکتور هوگو، «شهر آفتاب» از توماسو کامپانلا و «آتالانتیس نوین» از فرانسیس بیکن نمونه‌هایی از این آثارند (ووپون، ۱۳۸۵: ۴۵-۵۲).

«مدینه فاضله» در رویکرد فلسفی مسلمانان

اگر چه فارابی شاگردی فلسفه یونانی کرده اما قطعاً باید گفت که مقلد فلاسفه یونان نبوده است. فارابی به‌عنوان مؤسس فلسفه اسلامی، طرح مدینه فاضله اسلامی را می‌ریزد. مدینه فاضله‌ای که عقلی و نه وهمی و خیالی است. به اعتقاد داوری اردکانی، اوتوپی‌های غربی، علی‌رغم اینکه وهمی و خیالی هستند اما به نحوی محقق شده‌اند. حال آنکه، مدینه فاضله فارابی در تاریخ تمدن اسلامی، تأثیر جدی نداشته و اساساً ممالک اسلامی مبتنی بر مبانی نظری مدینه فاضله پایه‌گذاری نشده‌اند. فارابی برای تحقق طرح آرمانی فاضله، بدنبال تمدنی بود که با تمدن موجود در زمان خود، تفاوت داشت (داوری اردکانی، ۱۳۸۸: ۲۷۱). نقطه عزیمت طرح مدینه فاضله فارابی، در تمیز دو نوع سعادت حقیقی و سعادت پنداری است. حکومتی که تکفل تحقق سعادت حقیقی را برعهده دارد، حکومت فاضله و حکومتی دیگر که سعادت پنداری را محقق می‌سازد، حکومت جاهلیت است (فارابی، ۱۳۸۹: ۱۰۸).

خواجه نصیرالدین طوسی متأثر از فارابی، با تقسیم افعال ارادی انسان به خیر و شر، به تفکیک دو نوع خاص از اجتماع بشری - مدینه فاضله و مدینه غیرفاضله - مبتنی بر ماهیت دوگانه افعال ارادی انسان می‌پردازد: «یکی آنچه که سبب آن از قبیل خیرات بود و دیگر آنچه سبب آن از قبیل شرور بود و اول را مدینه فاضله خوانند و دوم را مدینه غیرفاضله» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳: ۲۸۰). به باور خواجه نصیر، چون حقیقت واحد است تنها یک مدن فاضله موجود است حال آنکه، مدن غیرفاضله، اقسام متعددی دارد: «مدینه فاضله یک نوع پیش نبود، چه حق از تکثر منزه باشد و خیرات را یکی طریق بیش نبود... و هر یکی از این مدن [غیرفاضله] منشعب شود به شعب نامتناهی، چه باطل و شر را نهایی نبود» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳: ۲۸۰). خواجه نصیر، مهمترین ویژگی اجتماع فاضله را اشتراک شهروندان در آراء و افعال آنها می‌داند. در مدینه فاضله، اتفاق آراء به این معناست که همگی اهالی مدینه به «مبدأ و معاد خلق» معتقدند. به همین منوال، اشتراک در افعال به این معناست که اهالی مدینه در عرصه‌ی عمل، کمال واحدی را تشخیص داده و در راستای آن کمال، اعمال خود را تنظیم می‌کنند: «اتفاق آرای ایشان چنان بود که معتقد ایشان در مبدأ و معاد خلق و افعالی که میان مبدأ و معاد افتد مطابق حق بود و موافق یکدیگر و اما اتفاق ایشان در افعال چنان بود که اکتساب کمال همه بر یک وجه شناسند و افعالی که از ایشان صادر شود مفروغ بود در قالب حکمت، و مقوم به تهذیب و شدید عقلی و مقدر به قوانین عدالت و شرایط سیاست» (خواجه نصیر، ۱۳۷۳: ۲۸۱).

«حیات طیبه» در رویکرد تفسیری مسلمانان

به اعتقاد علامه طباطبایی، دین کامل، دینی است که توان تحقق و تضمین حیات طیب بشری را در هر مکان و زمانی داشته باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۸: ۳۶۸). به باور علامه، «حیات طیب، حیاتی است که ابعاد و شؤون مختلفش باهم سازگار باشد، به طوری که دل صاحب آن عیش به زندگی گرم و بدون نگرانی باشد» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۳: ۲۷۴). معارف قرآنی بر این نکته تأکید دارد که رحمت خداوند، دو جنبه عام (رحمانی) و خاص (رحیمی) دارد. رحمت عام شامل هر دو گروه مؤمنان و کافران شده است. حال آنکه، رحمت خاص خداوند، عطیه‌ای است که تنها به کسانی می‌دهد که دارای ایمان و عبودیت باشند. به اعتقاد علامه، حیات طیب در دنیا و آخرت که کفار و مجرمین به خاطر کفر و جرمشان از آن بهره‌ای ندارند، مصداقی از رحمت خاص پروردگار به مؤمنین و مؤمنات می‌باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۸: ۳۵۷). از مجموعه اشارات ارزشمند تفسیری المیزان ذیل آیه «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً»^۱ می‌توان نکات زیر را استنباط کرد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۲: ۴۹۱-۴۹۴).

۱- این حیات طیبه وعده‌ای صادق از جانب خداوند است که در صورت تحقق شرایط، قطعاً محقق می‌گردد.

۲- حیات جدید و حقیقی است که مرتبه‌ای والاتر از حیات عمومی بشر می‌باشد.

۳- دارای آثار و پیامدهای مهم، و مختص به مردم با ایمان و دارای عمل صالح می‌باشد.

۴- قاعده‌ای کلی برای همه انسان‌های صالح است.

۵- مشروط به ایمان داشتن به خداوند است.

۶- بعد دنیوی و اخروی زندگی بشر را در برمی‌گیرد.

علامه در تفسیر المیزان، اقوال مفسرین دیگر که حیات طیبه را به حیات بهشتی، حیات برزخی، حیات دنیوی مقارن با قناعت و رضای الهی تفسیر کرده‌اند را دارای مناقشه فراوان می‌داند (به نقل از طباطبایی: فخر رازی، ج ۲۰: ۱۱۳؛ روح المعانی، ج ۱۴: ۲۲۷؛ روح المعانی، ج ۱۴: ۲۲۷). آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه، در جمع بین اقوال مفسرین و گستردگی قلمرو و مصادیق حیات طیبه (فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی) این‌گونه جمع‌بندی می‌کند:

«شاید نیاز به تذکر نداشته باشد که حیات طیبه، مفهومش آنچنان وسیع و گسترده است که همه این‌ها و غیر این‌ها را در بر می‌گیرد، زندگی پاکیزه از هر نظر، پاکیزه از آلودگی‌ها، ظلم‌ها و خیانت‌ها، عداوت‌ها و دشمنی‌ها، اسارت‌ها و ذلت‌ها و انواع نگرانی‌ها و هرگونه چیزی که آب زلال زندگی را در کام انسان ناگوار می‌سازد» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۱۱: ۴۲۸).

به اعتقاد آیت الله جوادی آملی، کلام خدا و وحی الهی، عامل حیات‌بخش جوامع بشری است (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ)^۲ (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۳۵). و حیات طوبا و

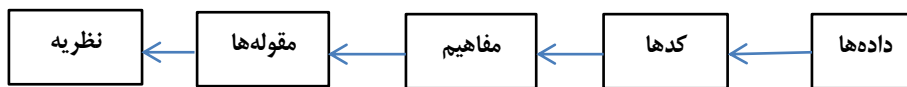
۱. سوره نحل، آیه ۹۴

۲. سوره انفال، آیه ۲۴

زندگی طیب و گوارا تنها در سایه ایمان (حُسن فاعلی) و عمل صالح (حُسن فعلی) به دست می‌آید: حیات طیب‌ای که برتر از حیات حیوانی مشترک بین انسان و حیوان است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۰: ۵۹۶). به اعتقاد آیت الله جوادی آملی، آثاری که قرآن برای آن ذکر کرده بسیار بالاتر از اثرات حیات مادی و عادی است: ۱. نورانیت دل (وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ)؛ ۲. تأیید الهی: در این حیات طیب انسان مؤید به روح الهی است (أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ)؛ ۳. استغراق در نعمت‌های معنوی: صاحب این حیات طیب، مستغرق در نعم معنوی است؛ حقایق را می‌بیند و در خود عزت و کرامت می‌یابد چون به معدن عظمت متصل است (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۱۶۴). امام خمینی (ره) در رابطه با بُعد دنیوی این حیات طیب چنین می‌فرماید: «خدا می‌فرماید: این عامل به عمل صالح را به زندگی طیب و طاهر زنده می‌کنیم [فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً]، نه اینکه گمان کنی چنین کسی در این عالم در زندگی طیب و طاهر نیست، بلکه اگر عامل صلاح شد در این عالم، زندگی طیب و طاهر پیدا می‌کند» (خمینی، ۱۳۸۱، ج ۳: ۴۶۶).

روش تحقیق

این پژوهش بر آن است با استفاده از روش تئوری داده بنیاد به گردآوری، تحلیل و تبیین موضوع پژوهش اقدام نماید. روش تئوری داده بنیاد را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «فرآیند ساخت یک نظریه مستند و مدون، از طریق گردآوری سازمان یافته داده‌ها و تحلیل استقرایی مجموعه داده‌های گردآوری شده به منظور پاسخ‌گویی به پرسش‌های نوین در زمینه‌هایی که فاقد مبانی نظری کافی برای تدوین هرگونه فرضیه و آزمون آن هستند» (منصوریان، ۱۳۸۶: ۵). در این روش، نمونه‌گیری غیرتصادفی و هدفمند می‌باشد و پژوهشگر تا زمانی که به اشباع نرسد همچنان نمونه‌برداری را ادامه می‌دهد (دانایی‌فر، ۱۳۸۴: ۴۰؛ مهرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۰). تحلیل داده‌ها در این روش مبتنی بر سه عنصر اصلی (کدها، مفاهیم و مقوله‌ها) استوار است (دانایی‌فر و امامی، ۱۳۸۶: ۸۱-۸۲). فرآیند پیش‌برد تحقیق در سه گام صورت می‌گیرد: ۱. کدگذاری باز؛ ۲. کدگذاری محوری؛ ۳. کدگذاری انتخاب. می‌توان مسیر تکاملی تئوری در این روش را مطابق با شکل زیر ترسیم نمود (دانایی‌فر، ۱۳۸۴: ۶۰).

یکی از نویسندگان با جمع‌بندی دیدگاه صاحب‌نظران، کاربردی‌ترین روش در نظریه‌پردازی داده‌بنیاد را به شرح ذیل بیان کرده است (لطیفی، چگین و فرجی، ۱۳۸۹: ۷۳-۷۴):

۱. مطرح نمودن سؤال پژوهش

۱. سوره حدید، آیه ۲۸

۲. سوره مجادله، آیه ۲۲

۲. جمع‌آوری داده‌ها متناسب با سؤال پژوهش (مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک و...)
۳. احصاء نکات کلیدی و تعیین کد (کدگذاری باز)
۴. مفهوم‌بندی از طریق پیوند کدهای مشترک
۵. مقوله‌بندی از طریق مرتبط کردن مفاهیم به یکدیگر
۶. کنار هم گذاشتن مقوله‌ها و تلاش برای شکل‌دهی به یک نظریه (کدگذاری محوری)
۷. حضور محقق در فرآیند نظریه‌پردازی به منظور انجام تحلیل‌های تکمیلی (کدگذاری انتخابی)
۸. مقایسه نظریه با تفاوت‌ها و شباهت‌های ادبیات پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها

کدگذاری باز و شروع کدگذاری محوری

کدگذاری باز فرآیندی از جمع‌آوری داده است که پژوهشگر می‌کوشد نکات مرتبط با موضوع پژوهش - مثل حیات طیبه - را احصاء کند. و پس از آن با کدگذاری، مفهوم‌سازی می‌نماید. با اتمام مفهوم‌سازی (کدگذاری باز)، به نظر می‌رسد با اشراف نسبی پژوهشگر نسبت به موضوع مورد بحث و با خوانش دوباره مفاهیم می‌توان اقدام به مقوله‌بندی کرد (شروع کدگذاری محوری). «مفاهیم» داده‌های اولیه تحلیل و «مقوله‌ها» سطحی انتزاعی‌تر از مفاهیم می‌باشند که در واقع شالوده ساختن نظریه به‌شمار می‌آیند. پژوهشگران مختلف با توجه به موضوع پژوهش و گستردگی آن، نتیجه کدگذاری باز را به شیوه‌های متفاوتی ارائه می‌دهند (دانایی‌فر و امامی، ۱۳۸۶: ۸۰-۸۱).

برای انجام کدگذاری باز در رابطه با موضوع «حیات طیبه»، مجموعه بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۴ مورد بررسی قرار گرفت. مجموع کدهای مرتبط با موضوع حیات طیبه در بیانات ایشان، ۶۲ مورد بود که شناسایی، استخراج و کدگذاری شد (مطابق با جدول ۱). در نظام کدگذاری، علامت اختصاری p در معنای نکات کلیدی (POINT) است. حروف بزرگ انگلیسی H, G, F, E, D, A, B, C, J بیانگر سالی است که سخنرانی در آن انجام گرفته است. اعدادی که بعد از حروف انگلیسی آمدند بیانگر شماره نکاتی است که از آن سخنرانی، استخراج شده است. به‌عنوان مثال، کد PA12، بیانگر نکته کلیدی شماره ۱۲ که از بیانات مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۴ استخراج شده است. در جدول ذیل، با توجه به اینکه حجم مقاله، بیش از حد مجاز می‌شود، از ذکر تمام کدها اجتناب شده و تنها به مقدار اندکی برای نمونه بسنده شده است.

جدول ۱: نمونه‌ای از کدگذاری باز پیرامون موضوع حیات طیبه در بیانات مقام معظم رهبری

کد	داده‌ها	مفاهیم	مقوله
PA1	کاری که انقلاب در آغاز انجام می‌دهد، ترسیم آرمان‌ها است؛ آرمان‌ها را ترسیم می‌کند. البته آرمان‌های عالی، تغییرناپذیرند؛ وسایل تغییرپذیر است، تحولات روزمره تغییرپذیر است اما آن اصول که همان آرمان‌های اساسی است، تغییرناپذیر است؛ یعنی از اول خلقت بشر تا امروز، عدالت یک آرمان است؛ هیچ‌وقت نیست که عدالت از آرمان بودن بیفتد؛ آزادی انسان یک آرمان است - آرمان‌ها یعنی این جور چیزها - آرمان‌ها را انقلاب تصویر می‌کند، ترسیم می‌کند، بعد آن‌وقت به سمت این آرمان‌ها حرکت می‌کند. حالا آرمان را ما اگر بخواهیم در یک کلمه بگوییم و یک تعبیر قرآنی برایش بیاوریم، «حیات طیبه» است.	آرمان‌های انقلاب اسلامی در تعبیر قرآنی یعنی حیات طیبه	حیات طیبه آرمان انقلاب اسلامی
PA2	یک تعبیر قرآنی برایش [آرمان‌های انقلاب اسلامی] بیاوریم، «حیات طیبه» است که: فَلْنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً: (۱) اِسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيْكُمْ؛ (۲) شما را زنده کند.	ریشه قرآنی داشتن آرمان‌های انقلاب اسلامی (حیات طیبه)	ماهیت قرآنی حیات طیبه
PA3	دعوت پیغمبر و همه‌ی پیغمبران به حیات است؛ چه جور حیاتی؟ طبعاً حیات طیبه.	دعوت انبیاء الهی به حیات طیبه است	دعوت انبیاء الهی
PA4	خب، حیات طیبه یعنی چه؟ یعنی همه‌ی این چیزهایی که بشر برای پزیرستی خود، برای سعادت خود به آنها احتیاج دارد.	حیات طیبه یعنی ابزارهای مورد نیاز برای سعادت بشریت	ماهیت حیات طیبه
PA5	مثلاً عزت ملی جزو حیات طیبه است؛ ملت ذلیل، توسری‌خور، حیات طیبه ندارد.	عزت ملی از مصادیق حیات طیبه	مصادیق حیات طیبه
PA6	حیات طیبه را فقط در عبادات و در کتابهای دعا که نباید جستجو کرد؛ واقعیات زندگی اینها است.	عدم منحصر شدن حیات طیبه در ادعیه و مناجات	مصادیق حیات طیبه
PA7	استقلال، وابسته نبودن به بیگانگان و به دیگران جزو حیات طیبه است.	عدم وابستگی به بیگانگان از مصادیق حیات طیبه	مصادیق حیات طیبه
PA8	حرکت به‌سمت حیات طیبه تمام‌نشده است (أَلَا اِلَى اللّٰهِ تَصِيْرُ الْاُمُوْر) ... صبرورت یعنی حالی‌به‌حالی شدن، چیزی در باطن ذات خود تغییر ایجاد کند و روزبه‌روز بهتر بشود؛ این را می‌گویند صبرورت؛ بشر به سمت خدا صبرورت دارد و جامعه‌ی مطلوب اسلامی آن است که این صبرورت در آن وجود داشته باشد؛ این صبرورت تمام‌نشده است؛ همین‌طور به‌طور دائم ادامه دارد؛ انقلاب این است.	صبروریت داشتن حیات طیبه (لازمه تحقق جامعه مطلوب اسلامی)	تداوم داشتن حیات طیبه
PA9	رفاه، عدالت، نشاط، نشاط کار، شوق کار، علم، فناوری، اینها همه جزو حیات طیبه است؛ در کنار اینها معنویت، رحم، خلقیات اسلامی، سبک زندگی اسلامی، اینها جزو حیات طیبه است. نظم جزو حیات طیبه است؛ این حرکت به‌سمت حیات طیبه تمام‌نشده است.	مصادیق حیات طیبه: رفاه، عدالت، نشاط، علم، فناوری، معنویت، رحم، نظم، خلقیات اسلامی، سبک زندگی اسلامی	مصادیق حیات طیبه

مقاله	مفاهیم	داده‌ها	کد
مصادیق حیات طیبه	ایمان بالله کفر بالطاغوت از مصادیق حیات طیبه	یکی از خصوصیات حیات طیبه و خصوصیات این انقلاب که در قرآن به آن تصریح شده، ایمان بالله و کفر به طاغوت است: فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى .	PA10
مصادیق حیات طیبه	عزت، سربلندی و استقلال یک کشور از مصادیق حیات طیبه	حیات طیبه‌ی یک ملت، از جمله این است که این ملت، عزیز زندگی کند، سربلند زندگی کند، وابسته نباشد، مستقل زندگی کند.	PA11
لازمه حیات طیبه	پیشگامی و پیشرانی در علم تمدن (دانش جهانی و مدنیت جهانی) (جهانی) لازمه حیات طیبه (ضامن و تأمین کننده)	یکی از چیزهایی که حیات طیبه را تأمین می‌کند، پیشرانی در علم و تمدن جهانی است. یک ملتی بتواند در مجموعه‌ی دانش جهانی و مدنیت جهانی، حالت پیشران داشته باشد و جلو ببرد؛ برای ارتقای کل بشریت، یک نردبان جدیدی را جلوی پای بشریت بگذارد؛ این یکی از اجزای حیات طیبه است	PA12

کدگذاری محوری و انتخابی

در مرحله بعد، محقق می‌کوشد با راهبرد «دسته‌بندی و مقایسه»، مفاهیم به‌دست آمده از کدگذاری باز را ذیل مقوله‌های فرعی طبقه‌بندی کند (کدگذاری محوری). پس از آن پژوهشگر، می‌کوشد با توجه به مراحل قبل به استحکام مفاهیم و مقوله‌ها بپردازد. در این مرحله، داده‌های سازماندهی شده در قالب مقوله‌های اصلی و فرعی و ابعاد محدودتری دسته‌بندی می‌شوند (کدگذاری انتخابی). جدول شماره ۲، ترسیم جامع کدگذاری محوری و انتخابی در رابطه با موضوع «حیات طیبه» در دیدگاه مقام معظم رهبری است.

جدول ۲: کدگذاری محوری پیرامون موضوع حیات طیبه در بیانات مقام معظم رهبری

کدها	مشخصات	مفاهیم	مقاله فرعی	مقاله اصلی
PA16, PB4,	حیات طیبه ایجاد کننده جاذبه در بین مسلمانان و غیرمسلمانان، بازتولید حیات طیبه اسلامی در کشور به مثابه الگویی برای دنیای اسلام.	الگوی عینی صدور انقلاب اسلامی	ویرایش و تکمیل مقاله انقلاب اسلامی	آرمان انقلاب اسلامی
PA1, PG1, PJ2, PJ3, PJ5, PJ9	آرمان‌های انقلاب اسلامی در تعبیر قرآنی یعنی حیات طیبه، تشکیل حیات طیبه اسلامی هدف انقلاب اسلامی، انقلاب اسلامی نهالی برای حیات طیبه.	هدف نهایی انقلاب اسلامی		تحقق حیات طیبه

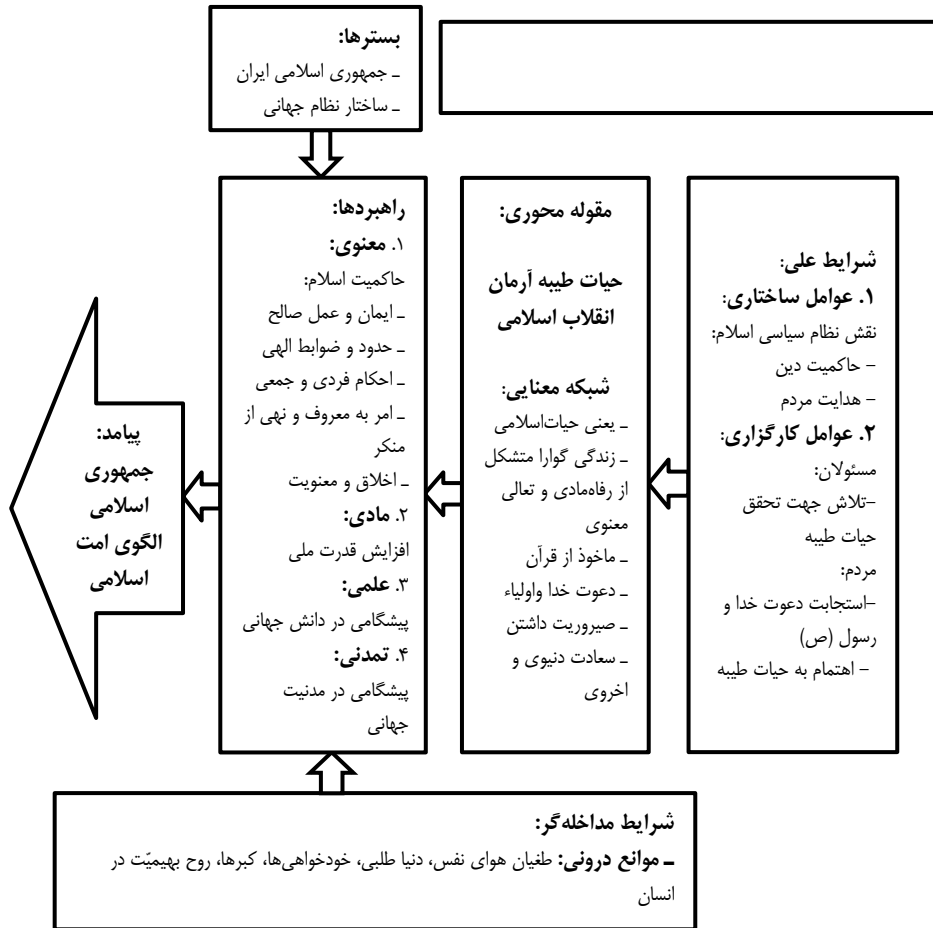
کدها	مشخصات	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
PA4, PC2, PC4, PC5, PD2, PD3, PH3, PJ7, PJ11	حیات طیبه یعنی: ابزارهای مورد نیاز برای سعادت بشریت، پاسخگویی به نیازهای جسمانی و معنوی، زندگی توأمان سعادت دنیوی و رستگاری اخروی، معیشت شایسته، امنیت و آزادی فکر و اندیشه، زندگی گوارا، زندگی گوارا یعنی رفاه مادی، عدالت، معنویت و اخلاق، یعنی حیات اسلامی، همه خیرات مردپسند انسان‌ها.	تعریف	شاکله نظام معنوی انسان طیبه	آرمان انقلاب اسلامی تحقق حیات طیبه
PA1, PA2, PC3, PG5	ریشه قرآنی داشتن آرمان های انقلاب اسلامی (حیات طیبه)، حیات طیبه اصطلاحی قرآنی، حیات طیبه ریشه قرآنی دارد (مَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ).	مبانی قرآنی		
PA3, PJ4, PH2	حیات طیبه دعوتی از جانب خدا و رسول (ص)، مجاهدت همه انبیا، اولیا و بزرگان در طول تاریخ برای تحقق حیات طیبه (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ).	دعوت انبیاء و اولیا الهی		
PJ3, PJ11, PJ14	زندگی لایق انسان از منظر اسلام: حیات طیبه، اسلام یعنی زندگی طیبه انسان‌ها.	طرز زندگی اسلامی	ابعاد زندگی طیبه	
PA8	صیروریت داشتن حیات طیبه (لازمه تحقق جامعه مطلوب اسلامی) (صِرَاطَ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ)	صیروریت داشتن		
PC5, PD4, PH5, PJ10, PJ13	حیات طیبه یعنی زندگی دنیوی و اخروی تومان، حیات طیبه یعنی سعادت دنیا و عقبی، رفاه مادی و تعالی معنوی.	ابعاد دنیوی	ابعاد زندگی طیبه	
PC5, PD4, PH5, PJ10, PJ13	منطق اسلام سعادت‌مندی زندگی دنیوی و اخروی (حیات طیبه)، حیات طیبه یعنی سعادت دنیا و عقبی، حیات طیبه جمع کننده دنیا و آخرت، ماده و معنا.	ابعاد اخروی		
PA10	ایمان بالله کفر بالطاغوت (فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ)	شاخص اعتقادی و رفتاری	ابعاد زندگی طیبه	

کدها	مشخصات	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
PA5, PA8, PA11, PC1, PG2PG4, PH6, PJ11	مصادیق: عزت‌ملی، نظم، استقلال و عدم وابستگی به بیگانگان، رفاه، عدالت، نشاط، علم فناوری، سربلندی و استقلال یک کشور، امنیت، بازبودن میدان کار و پیشرفت، فقرزدایی، سود، استقلال اقتصادی، رونق مالی، پیشرفت‌های بازرگانی، کشاورزی، علمی و تکنیکی	پیشرفت مادی	بازار مصادیق: پیاده	آرمان انقلاب اسلامی تحقق حیات طیبه
PA6, PC1, PG2, PG4, PJ11	مصادیق: معنویت، رحم، خلیات اسلامی، سبک زندگی اسلامی، افتخار، صفا، محبت، روشن‌بینی، تحقق معنویت، ایمان و معنویت، شکوفایی اخلاقی، صفای معنوی، بینش، تعبد، انسان معنوی، خدانشناس، پرهیزکار، برخوردار از اخلاق والای الهی.	پیشرفت‌های معنوی و اخلاقی		
PA14, PC6, PE1, PE2, PE3, PH1, PJ1	حاکمیت دین، ایمان و عمل صالح، پیشگامی در علم و تمدن به همراه معنویت، آبادانی زمین به همراه رعایت حدود و ضوابط الهی، تقید به فرائض، احکام، تکالیف، واجبات اسلام، اجتناب از گناهان، مستحبات، انجام احکام اجتماعی و فردی، تربیت الهی.	ابزارهای معنوی	بازار تحقق: پیاده	
PC6, PF1	قدرت ملی، منابع طبیعی فراوان لازمه رسیدن افراد جامعه به حیات طیبه.	ابزارهای مادی		
PH1	حاکمیت‌دینی لازمه رهاشدن از شیطان‌های درونی و بیرونی و جاذبه‌های فساد (در مسیر تحقق حیات طیبه)، نظام اسلامی حرکت دهنده (هدایت‌کننده) مردم به سمت حیات طیبه.	نقش نظام اسلامی	نقش و وظایف نظام اسلامی در تحقق حیات طیبه	
PB1, PB2 PB3, PB5 PJ1 PD1	تفاوت داشتن وظیفه مسئولان در رژیم اسلامی با سایر رژیم‌ها در قبال تحقق حیات طیبه اسلامی (جامعه اسلامی)، تلاش بدون نیت تحقق حیات طیبه برای مسئولان به منزله هبانا منثورا (ما عملوا من عملٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا)، تنها هدف مسئولان در جمهوری اسلامی تحقق حیات طیبه اسلامی، ضرورت تلاش مسئولان برای تحقق حیات طیبه.	وظیفه مسئولان		

کدها	مشخصات	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
PH2, PJ9	لزوم توجه ملت ایران به حرکت به سمت حیات طیبه الهی (یا ایها الذین امنوا استجیبوا لله و للرسول اذا دعاکم لما یحییکم)، توانایی ملت ما برای تحقق حیات طیبه اسلامی.	وظیفه مردم		
PE3, PE4	تربیت متناسب با هوا و هوس‌های بشری عامل حیوانیت برخی از انسان‌ها، فرعون‌ها، قارن‌ها، نمردها و شیطان‌ها مانع سلوک در راه خدا (حیات طیبه)؛ طغیان هوای نفس، دنیاطلبی، خودخواهی‌ها، کبرها، روح بهیمنیت در انسان از موانع حیات طیبه.	موانع درونی	حیات طیبه	
PA13, PA17, PG3, PJ4	پیشرفت‌های مادی غرب به همراه مفاسد اخلاقی مانع تحقق حیات طیبه، تلاش دشمنان برای عدم تحقق حیات طیبه، پیشرفت‌های صرف مادی همانند جامعه آمریکا خلاف حیات طیبه، تلاش شیاطین و طواغیت دورکردن انسان از حیات طیبه.	موانع (دشمنان) بیرونی		
PA12, PD3, PJ6, PJ8, PJ12	پیشگامی و پیشرانی در علم و تمدن (دانش جهانی و مدنیت جهانی) لازمه حیات طیبه (ضامن و تأمین‌کننده)، تنها ادیان الهی تضمین‌کننده حیات طیبه، امر به معروف و نهی از منکر تضمین‌کننده حیات طیبه در نظام اسلامی (الذین إن مکنتهم فی الأرض أقاموا الصلاة و اتوا الزکاة و أمروا بالمعروف و نهوا عن المنکر و لله عاقبة الأمور)، اسلام تأمین و تضمین‌کننده حیات طیبه.	مدنیت اسلامی	ضامن حیات طیبه	
PH4	محسوس شدن نشانه‌های حیات طیبه در جامعه ما با انقلاب اسلامی (ضرب الله مثلا کلمة طيبة کشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء).		نشانه‌های حیات طیبه	
PA15	چشم انداز حیات طیبه برای جمهوری اسلامی: کشوری با جمعیت ۲۰۰ یا ۱۵۰ میلیون نفر، با پیشرفت‌های مادی، علمی، صنعتی، همراه با معنویت، اخلاق و عدالت.	جمهوری اسلامی الگوی امت اسلامی	چشم انداز حیات طیبه	

نتایج حاصل از کدگذاری محوری و انتخابی (جدول فوق الذکر) بر این نکته تأکید دارد که در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای موضوع «حیات طیبه»، در برگیرنده نظام معنایی خاصی است. می‌توان مدل نظری حیات طیبه در قالب مفهومی شکلی که در ذیل آمده است، نشان داد. مقوله محوری در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای در واقع «حیات طیبه به مثابه آرمان انقلاب اسلامی» می‌باشد. این مقوله محوری، تحت تأثیر شرایط علی که متشکل از دو عامل ساختاری (حاکمیت نظام سیاسی اسلام) و کارگزاری (مسئولان و مردم) است، قرار دارد. این عوامل در نظام معرفتی اسلام، نقش اثبات بخشی به مقام ثبوتی حیات طیبه را بر عهده دارد. برای تحقق حیات طیبه می‌بایستی راهبردهای چهارگانه معنوی، مادی، علمی و تمدنی مجموعاً اتخاذ گردد. جمهوری اسلامی ایران بستری است که در آن حیات طیبه، ظرفیت ظهور پیدا کرده است. البته این بستر ناگزیر درون بسترهای کلان نظام بین‌الملل و تحت تأثیر آنها قرار گرفته است. هر یک از این بسترها، در رابطه با راهبردهای چهارگانه می‌تواند نقش‌آفرینی مثبت و منفی داشته باشد. در این میان، شرایط مداخل‌گر همچنان می‌توان بر کاربست راهبردهای چهارگانه، دخالت کند و روند تحقق حیات طیبه را کند و حتی خدشه‌دار نماید. موانع درونی (طغیان هوای نفس و...) و موانع بیرونی (فرعون‌ها و نمرودهای زمانه) از جمله شرایط مداخله‌گر، در راستای تحقق حیات طیبه در بستر جمهوری اسلامی هستند. همان‌طور که در شکل بیان شده است، پیامد عملیاتی تحقق مدل نظری حیات طیبه، «الگو شدن جمهوری اسلامی برای امت اسلامی» می‌باشد.

مدل نظری تحقق حیات طیبه در اندیشه آیت الله خامنه‌ای

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد، مسأله «حیات طیبه» در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای مورد واکاوی قرار گیرد. پرسش آغازین پژوهش اینگونه بیان شد: «حیات طیبه در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای بر چه نظام معنایی استوار است؟» برای پاسخ دادن به این پرسش، روش تئوری داده بنیاد اتخاذ شد. در روند پیشبرد پژوهش زوایای موضوع حیات طیبه در دیدگاه آیت الله خامنه‌ای در امر خاستگاه، نقش، عوامل، ابعاد، مصادیق و موانع تحقق حیات طیبه و چشم انداز روشن شد.

در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای

۱. اصطلاح حیات طیبه خاستگاه قرآنی دارد و ماخوذ از آیه «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً» می‌باشد.
 ۲. حیات طیبه به مثابه آرمان نهایی انقلاب اسلامی، در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای نقش آفرینی می‌کند، لذا ضروری است که عوامل ساختاری و کارگزاری در تعامل با یکدیگر این مهم را محقق سازند. ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی با هدایت کارگزاران (مسئولان و مردم) و کاربست منابع و ظرفیت‌های موجود می‌بایست در راستای تحقق آن گام بردارد.
 ۳. ابعاد حیات طیبه، سعادت و خوشبختی در زندگی دنیوی و اخروی است.
 ۴. مصادیق حیات طیبه، مادی و معنوی می‌باشد. پیشرفت‌های صنعتی و تکنولوژیک، رفاه اقتصادی، امنیت، عدالت، سبک زندگی اسلامی ایرانی از مصادیق مادی حیات طیبه و خداآوری، اخلاق، معنویت، صداقت از مصادیق معنوی حیات طیبه هستند.
 ۵. راهبردهای چهارگانه معنوی (حاکمیت نظام اسلامی)، مادی (افزایش توان قدرت ملی)، علمی (پیشگامی در دانش جهانی) و تمدنی (پیشگامی در مدنیت جهانی) برای تحقق حیات طیبه لازم است. بدون توجه به هر یک از این راهبردهای چهارگانه، تحقق حیات طیبه در عمل با کاستی و خلاء مواجه خواهد شد.
 ۶. موانع درونی و بیرونی، از جمله آسیب‌هایی هستند که تحقق حیات طیبه در جمهوری اسلامی ایران را دچار تهدید می‌کند. طغیان هوای نفس انسان‌ها، و شکل‌گیری رذایل اخلاقی در مردم و مسئولان نظیر دنیاطلبی، کبر، حسادت، روح بهیمت از جمله موانع درونی و دشمنی‌های فرعون‌ها، نمرودها و شیاطین عصر همچون آمریکا از جمله موانع بیرونی تحقق حیات طیبه می‌باشند.
 ۷. در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه‌ای تحقق حیات طیبه چشم‌اندازی خاص را دنبال می‌کند: جمهوری اسلامی کشوری پیشرفته و الگو برای امت اسلامی، با جمعیت ۲۰۰ یا ۱۵۰ میلیون نفر، متصف به عزت، استقلال، معنویت، اخلاق و عدالت.
- همان‌طور که بیان شد، حیات طیبه وعده‌ای قرآنی است و از آن جهت که در وعده‌های الهی تخلف صورت نمی‌پذیرد، قطعاً به‌خاطر ایمان و عمل صالح از جانب خداوند متعال به بندگان اعطاء خواهد شد. این نکته به همراه تفاوت ماهوی حیات در تفکر الهی و الحادی، از مهمترین وجوه تفاوت در اندیشه آرمان‌شهری فلسفه سیاسی غرب با تفکر سیاسی شیعه است.

منابع

- اسپریگنز، توماس (۱۳۷۰)، *فهم نظریه‌های سیاسی*، ترجمه‌ی فرهنگ رجایی، تهران: آگاه.
- افلاطون (۱۳۸۰)، *دور کامل آثار افلاطون*، ترجمه محمد حسن لطفی، تهران: خوارزمی.

- آلوسی، سید محمود (۱۴۱۵)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، تحقیق: علی عبدالباری عطیه، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- جوادی آملی، عبد الله (۱۳۸۳)، توحید در قرآن، قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبد الله (۱۳۸۷)، امام مهدی(عج) موجودی موعود، محقق سید محمد حسن مخبر، قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبد الله (۱۳۸۹)، تسنیم، تنظیم سعید بندعلی، قم: اسراء.
- خمینی، روح الله (۱۳۸۱)، تقریرات فلسفه، ج ۳، مقرر عبدالغنی موسوی اردبیلی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- دانایی فر، حسن و امامی، سید مجتبی (۱۳۸۶)، استراتژی‌های پژوهش‌های کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده بنیاد، اندیشه مدیریت، پاییز و زمستان سال اول.
- دانایی فر، حسن (۱۳۸۴)، تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرائی: استراتژی مفهوم سازی داده بنیاد، دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار، دانشگاه شاهد، سال ۱۲ شماره ۱۱.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۸)، فارابی فیلسوف فرهنگ، تهران: انتشارات سخن.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷)، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی همدانی سید محمد باقر، ۲۰ جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، با مقدمه محمد جواد، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- فارابی، ابونصر (۱۳۸۹)، احصاء العلوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- فخرالدین رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر (۱۴۲۰)، مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- لطیفی، میثم؛ چگین، میثم و محسن فرجی (۱۳۸۹)، الگوی عملکرد شوراهای کمیته انضباطی دانشجویی: رویکردی داده بنیاد، راهبرد فرهنگ، شماره ۱۰ و ۱۱، تابستان و پاییز.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، گردن‌دثوری چیست و چه کاربردی دارد؟، همایش چالش‌های علم اطلاعات، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- مهرابی، امیر حمزه و همکاران (۱۳۹۰)، معرفی روش‌شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک نمونه)، مدیریت فرهنگی سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳، بهار و تابستان.
- مور، تامس (۱۳۷۳)، آرمانشهر (یوتوپیا)، ترجمه داریوش آشوری و نادر افشار نادری، تهران: خوارزمی.
- نصیرالدین طوسی، محمد (۱۳۷۳)، اخلاق ناصری، تصحیح مجتبی مینویی و علیرضا حیدری، تهران: خوارزمی.
- وویون، فردریک (۱۳۸۵)، آرمانشهر در اندیشه غرب، ترجمه عباس باقری، تهران: نی.
- یونسی، مصطفی؛ قادری، حاتم و حسنی فر، عبدالرضا (۱۳۹۰)، اندیشه آرمان شهری در جمهور افلاطون؛ تفاوت‌ها و تمایزها، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هفتم، شماره ۱.